

Ved (gen)indvielsen af Dorf Vandmølle den 16. maj 2014

I mere end 6000 år har man dyrket korn i Danmark, og da den menneskelige organisme ikke kan udnytte kornet, medmindre skallen omkring kernerne er knust, så har man kendt kværnen i lige så mange år.

I de første 5000 år af dansk landbrugs historie, måtte man benytte sig af håndkraft, når kornet skulle males for at bruges til grød eller brød. Først brugte man skubbekværnen, der bestod af en stor flad understen og en mindre rund sten. Med anvendelse af mange kræfter måtte kvinder – siddende på deres knæ - skubbe den lille sten rundt, så kornet blev malet mellem de to sten.

I jernalderen lærte man så drejekværnen at kende. Med den roterende oversten var den langt mere effektiv end den gamle skubbekværn. Alligevel var arbejdet med at male korn til mel så omfattende, at man regner med, at for hvert hushold måtte én voksen persons arbejdskraft hver dag afsættes til at male mel.

Det er svært i dag at forestille sig, hvor meget kornformalingen fyldte i vore fjerne forfædres daglige liv. Så vigtig var kværnen, at det i 5. mosebog nævnes, at man ikke må tage nogens håndkværn eller den øverste møllesten som pant. Familiens daglige brød afhang af jo håndkværnen, og at tage den ville være det samme som at fratage familien selve livet.

Det var derfor en sand teknologisk revolution, da man lærte at udnytte naturens kræfter til at trække den tunge kværnsten.

De ældste mekaniske møller i Danmark, var vandmøller. 1100-tallet kendes som det store kirke- og klosterbyggeris århundrede, men i samme periode byggedes også rigtig mange vandmøller. Sammenfaldet er ikke tilfældigt, for det var de fremmede munke, der kom hertil, der bragte viden om møllebyggeri med sig.

De første vandmøller var ret små møller med kun én kværn og uden sigte. Vandhjulet var spinkelt og havde padleblade – små boldtræ-lignende blade, sat fast på en hjulring. Vandet skubbede til padlebladene og drev på den måde hjulet rundt.

Sådanne møller havde en kapacitet, der kan beregnes til at svare til ca. 50 husholds behov. Det betød med andre ord, at for hver 50 hushold, blev 49 personers arbejde ved håndkværnen overflødiggjort. Denne frigjorte arbejdskraft kunne bruges på andre samfundsgavnligt formål.

Hjertet i enhver mølle er møllestenene. Vi har ingen bjerge, endsige klipper i Danmark, der kan forsyne os med egnede møllesten. Møllesten har derfor altid været en importvare. Norge, Skåne og området omkring Rhinen i Tyskland er de steder, hvorfra vi har importeret flest møllesten. Når et samfund bliver afhængig af importeret gods, får det betydning for infrastrukturen – handelsveje i bogstavelig forstand – men det får også betydning for organiseringen af samfundet, der skal være i stand til at håndtere sådanne handelsforbindelser. Også på den måde satte indførelsen af møllerne skub i samfundsudviklingen.

Så vigtige var vandmøllerne, at Valdemar Atterdag i 1356 udtalte: "at han ikke ville, at åerne skulle løbe i stranden uden at have gjort landegavn". Rigtig mange af de møllesteder, vi kender i dag, er gravet i Valdemars tid – og faktisk er langt den overvejende del af vores vandmøller – måske 90 % - grundlagt før 1660. Dorf vandmølle nævnes første gang i 1664, men den kan sagtens være betydelig ældre som møllested.

Ved enevældens indførelse i 1660 blev skatteopkrævningen sat i system. Møllerne blev et yndet skatteobjekt, men skulle mølleren være i stand til at betale de kongelige skatter, var det nødvendigt at skåne ham for konkurrence. Derfor indførtes det privilegerede møllereri, så kun folk med en kongelig bevilling måtte bygge en mølle. En sådan kongelig privilegeret mølle var også Dorf Mølle, indtil mølleriet blev frit erhverv i 1852 – med en overgangsperiode til 1862.

Gennem århundrederne udviklede vandmøllen sig og blev stadig mere effektiv. Man opfandt mere hensigtsmæssige vandhjul, og man lærte at grave kanaler og regulere vandløb, så de kunne gøre gavn. Og selv om kværnen med de to roterende sten i princippet ikke ændredes fra vandmøllerne

dukkede op i 1100-tallet og til de gik af brug godt 800 år senere, så skete der alligevel en udvikling af møllernes maskineri.

Sigten blev indført – og der blev opfundet stadig mere raffinerede sigter og rensemaskiner, der gav finere og hvidere mel. I slutningen af 1700-tallet indførtes også maskineri til afskalning af gryn, hvilket var en kolossal lettelse for danske husmødre, der ellers havde brugt rigtig meget tid på at fremstille gryn til den uundværlige byggrød.

De fleste af vores vandmøller kan føre deres historie tilbage til middelalder eller renæssance. I århundreder lå de der og sørgede for, at vi fik det daglige brød. Omkring det tidspunkt, hvor jeg blev født (1955), kunne Anders Jespersen, Nationalmuseet, registrere 3.000 danske vandmøllesteder. Ikke ret mange af dem var i almindelig brug, men de var der, og mange havde kørt under krigen 10 år før. I dag er der bevaret 300, som er i en tilstand, så de kan genkendes som møller, og af dem er kun ca. 50 i en tilstand, så de er fredede. Bare i min livstid er 90 % af vandmøllerne altså forsvundet!

I betragtning af Danmarks fortid som landbrugsland er det en meget lille møllebestand, der er bevaret. Til sammenligning med de ca. 50 fredede vandmøller kan nævnes, at der er fredet 330 herregårdsanlæg omfattende 1.147 fredede bygninger.

Man skulle tro, at det var muligt for et samfund som vores at bevare den lille rest af møller, der er tilbage og som dokumenterer vore forfædres liv og virke i landbruget. Så let er det desværre slet ikke.

Danmark tiltrådte EU's Vandrammedirektiv i år 2000. Det udmøntedes i Miljømålsloven fra 2003, der dikterer, at inden 2015 skal alle vandspærringer være væk. Ordet "spærring" lyder så negativt – som noget der spærrer for fremskridtet, og selvfølgelig skal det da væk. Ikke? Men man glemmer, at det er ca. 900 års kulturhistorie, man lader entreprenørmaskinerne grave væk.

Man siger godt nok, at bygningerne kan forblive, men stemmeværker med videre skal væk. Men hvis et hus har stået med fødderne i vand i århundreder, og der så pludselig bliver tørt omkring det, så skvatter det sammen. Så bevaring af tørlagte vandmøller er reelt umulig.

Med hensyn til vandspærringerne – vandmøllerne – så er der en kattelem i vandrammedirektivet, for der er i virkeligheden givet mulighed for at der tages udstrakte hensyn til kulturarven. Det er blot ikke blevet praksis i Danmark.

Derfor har tre politikere fra hhv. Dansk Folkeparti, Venstre og de Konservative stillet forslag til folketingsbeslutning om understøttelse af bevaring af kulturhistoriske vandanlæg, herunder historiske vandmøller med tilhørende vandtekniske anlæg, voldgrave, kaskadeanlæg, karpedamme m.m.

Forslaget skal 1. behandles den 26. i denne måned, og vi er vist mange møllevenner, der med spænding ser frem til resultatet af forhandlingen.

I mellemtiden kan vi glæde os over de møller, som vi har fået lov at beholde, og som der tages vare på – som f.eks. Dorf Mølle, der nu er blevet så fin, at den næsten ikke er til at kende igen. Hele møllekomplekset er et historisk dokument, der vidner om forgangne slægters flid for at skaffe sig det daglige brød. Tillykke til museet med det flotte resultat og den nye udstilling – og ikke mindst tillykke til alle jer, der bor her omkring og som dagligt kan glæde jer over det fantastiske mølleanlæg med både møllegård, vandmølle og vindmølle.

Tak for ordet og tak for invitationen til at være med i dag på jeres store dag.

Lise Andersen